

УДК

Л. А. Гнатенко
канд. філол. наук

Е. С. Клименко
канд. іст. наук
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського

**УРИВОК СТИХИРАРА МІНЕЙНОГО НОТОВАНОГО XII СТ.
З ФОНДІВ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НБУВ:
АРХЕОГРАФІЧНЕ ТА ПАЛЕОГРАФІЧНЕ
ДОСЛІДЖЕННЯ Й ОПИС**

Запропоновано археографічне та палеографічне дослідження й опис давнього кириличного нотованого уривка з фондів Інституту рукопису НБУВ (ф. 235, № 10), який є складовою кодексу Стихирара мінейного нотованого XII ст. (ДІМ, Син. 279; РДБ, Григ. 47). Рукопис репрезентує найдавніший вид безлінійного знаменного нотопису, що використовувався в богослужбових кириличних співочих рукописах періоду Київської Русі.

Ключові слова: Стихирар мінейний нотований XII ст., кодекс, уривок, стихира, знаменна нотація, уставне письмо, графіко-орфографічні особливості.

Стихирар мінейний або місячний – богослужбова рукописна книга сталого складу, що вміщує піснеспіви з одного жанру – стихирини з Мінеї, тобто на свята календарного кола церковної практики Давньої Русі від 1 вересня до 31 серпня в порядку мінейних пам'ятей. Як книга піснеспівів склалася в церковній практиці Візантії. У слов'янському перекладі з'явилася в X–XI ст. і на давньоруському ґрунті зазнала збагачення змістовно та структурно в трьох напрямках: за місяцесловом (встановлення пам'ятей руським та слов'янським святим, подіям вітчизняної історії), за літературним змістом (збільшення кількості стихирин всередині кожного свята), за музичним змістом (створення нових розспівів та співацьких стилів на ті самі тексти). З усіх співочих книг Сти-

хирар мінейний найбільше відображає події вітчизняної історії і тому постійно розвивається¹.

Серед богослужбових нотованих книг давньоруського періоду (Стихирарів, Ирмологіїв, Кондакарів, Міней, Тріодей) Стихирарі мінейні є найчисленнішими. Саме в них найбільш послідовно використовувалась знаменна нотація². В епоху панування Студійського уставу (XI–XIV ст.) ці книги створювалися у вигляді окремих кодексів – уставних, монументальних, великого обсягу (понад сотню аркушів пергамену). Ці рукописи відзначаються високою якістю письма, прикрашені скромними, але добре помітними кіноварними, рідше кольоровими заставками та ініціалами. Про спеціальну підготовку майстрів співацької справи, вироблення кваліфікованого музичного письма свідчить усталений, гарно вироблений почерк цих рукописів³.

За спостереженнями Н.С. Серьогіної, Мінейні Стихирарі Студійської епохи різняться між собою підбором репертуару і вміщують від 1–2 до 8 пам'ятей (в сумі всіх списків цього періоду) за місяцесловом⁴. Рукопис (РНБ, Син 279), частиною якого є уривок Мінейного Стихирара XII ст. з фондів ІР НБУВ, вміщує чотири пам'яті: на арк. 74 стихирини вмч. Георгію (23 квітня), на арк. 75, 92 – стихирини ап. Варнаві (11 червня) та Мефодію, патр. Константинопольському (11 червня)⁵.

Мінейний Стихирар включає стихирини нерухомим святкам усього року. Кожній пам'яті відповідає декілька стихир різних гласів. В термінології Стихирара Студійської епохи піснеспіви розділяються на такі жанрові різновиди за місцеположенням у службі дня: на «Господи воззвах», на стиховні, на «Хваліте». Кожна з цих груп стихир замикається славниками – найбільш масштабними, протяжними та виразними за наспівом, що виконуються після «Слава, і нині» (ушавлення святого) й уособлюють образи урочистості та святковості. Але позначки цих функціональних градацій в рукописах не є регулярними⁶.

Стихирарі Студійської епохи відзначаються наявністю безперервної нотації. Знаменна нотація завжди деталізована, акуратна й гарна. Рядок із знаменами послідовно супроводжує більшість гімнографічних текстів. Ця нотація слугувала для передачі витонченої майстерності й була призначена для нагадування відомого наспіву⁷.

Як зазначає Н.В. Заболотна, Стихирарі починаючи від XII–XIII ст. були відображенням зрілої співацької традиції. Вони вмі-

щували взірцевий круг наспівів для засвоєння розспівчиками та рядовими півчима, а також для виправлень, уточнень та удосконалення співацької справи⁸.

У «Сводном каталоге славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР: XI–XIII вв.» (1984) уміщено описи уривків із семи не повно збережених кодексів Стихирара мінейного нотованого XII ст.: три з них знаходяться в Синодальному зібранні ДІМ (Син. 572; Син. 589; Син. 279 – основна частина, уривки – в РДБ, Григ. 47 та в НБУВ, ф. 235, № 10)⁹, два – в РНБ (Соф. 384; Q.п. I, 15)¹⁰, по одному – в РДАДА (ф. 381 (Син. тип.), № 145 та № 152 (два уривки з кодексу)¹¹ та в БАН (34.7.6)¹².

В Інституті рукопису НБУВ зберігається кириличний уривок зі *Стихирара мінейного нотованого* (ф. 235, № 10)¹³, основна частина якого знаходиться в ДІМ, Син. 279 – 168 арк. (в Синодальну бібліотеку надійшла між 1718 і 1773 рр.), і ще уривок – в РДБ, Григ. 47 (М. 1729) – 6 арк. (Був придбаний В.І. Григоровичем у м. Саратові в Синайського¹⁴). Уривки, що зберігаються зараз у Києві, є першим та восьмим аркушами 12-го зошита, які його складають разом із уривком із РДБ – арк. 2–7¹⁵.

Датування Стихирара мінейного кінцем XII ст. й ототожнення основної частини й уривка РДБ було проведене свого часу М.Б. Тихомировим¹⁶, ним же значно пізніше було атрибутовано й київський уривок, виявлений в 70-х роках ХХ ст. в Житомирському краєзнавчому музеї та ідентифікований тільки у 1978 р., під час роботи в музеї археографічної експедиції ЦНБ АН УРСР, яку очолював М.П. Візир. Попередня атрибуція уривка була проведена членом експедиції Л.П. Жуковською.

Поданий опис уривка в «Сводном каталоге славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР: XI–XIII вв.» є неточним. Уривок вміщує три тропарі на 1-му часі з послідування часів царських в навечір'я Різдва Христового (остання без закінчення) та три стихири зі славником на «Господи воззвах» зі служби Різдва Христового (перша стихира без початку).

Увесь рукопис є найбільш повним серед збережених Стихирарів мінейних нотованих XII ст. Незважаючи на значні втрати тексту (втрачені частина аркушів грудня і майже повністю - аркуші з січня по червень), кількість стихир у ньому (включаючи обидва уривки) становить майже 500¹⁷.

Сучасна дослідниця давньої української музичної спадщини

Л.П. Корній¹⁸ відносить манускрипт до київського осередку, до якого його відносив і І.О. Гарднер¹⁹. Сто років тому В.М. Металов при дослідженні основної частини Стихирара мінейного, що зберігається в ДІМ, Син. 279, припускав його походження зі Смоленської області і часом написання вважав другу половину – кінець XII ст.²⁰

Кодекс написаний церковнослов'янською мовою, прямим уставом середини XII ст., нотація знаменна. Київські уривки писані одним писцем. Тип письма схожий до Стихирара мінейного, нотованого, XII ст., який зберігається в ДІМ, Син. 589 (на арк. 1 зв. скорописом XVII ст. проставлена дата “[1157 (?) г.]”²¹).

Письмо кодексу двоєрове (**Ѣ, Ъ**) юсове (**▲**). Графіко-орфографічні особливості київського уривка такі: накреслення літер чіткі, пропорційно витримані; у **Ѣ, Ю** з'єднувальна перемичка трохи вище середини; **Н** та **И** чітко розрізняються, з'єднувальна перемичка у **Н** опущена до середини або трохи нижче правої щогли, у **И** – горизонтальна, трохи вище середини; буква **Є** з правою вузькою частиною, з'єднувальна перемичка посередині, потрапляє в язичок; послідовне написання графем **Ѣ, Ѡ** з низькою середньою частиною; у **Ѣ** щогла трохи виступає над рядком, коромисло на рівні верхньої межі рядка; **Ж** – симетрична; у **Р, Ц, У** хвости товсті; **Ч** симетрична, з округлою чашею; буква **А** вживається на початку слів, після твердих приголосних та шиплячих: *ангели* 2 зв., *сѣта* 2, *вѣроваша* 2 зв., після м'яких приголосних пишеться **▲**: *кланяющѣмса* 2, *оуставлаашеса* 2 зв.; йотація звука **А** передається на початку слів та після голосних через **Ѧ**, проте в цих позиціях трапляється і **▲**: *нависа* 1, *сианиѣ* 2, *азъци* 2 зв.; йотація звука **Е** передається на початку слів та після голосних буквою **Є**: *в ѣдино* 2 зв., *прорицаниі* 1; **Ѡ** – послідовно на початку слів та після голосних: *отроковицѣ* 1 зв., *образъ* 2, *вифлеѣме* 1, *иосифѣ* 1 зв., наявні написання з **ѠГЪ** і **Ѡ**, перших значно більше: *отъ* - **Ѡ** 1 зв., *отроковицѣ* 1 зв., *отъца* 2; диграф **ОУ** пишеться у всіх позиціях у слові – на початку, після голосних, після приголосних та в кінці слів: *оусльши* 1, *не дооумѣю* 1 зв., *помилоуи* 2, *ѣдиною* 2 зв., іноді в кінці слів наявне **Ѹ**: *томѸ* 1 зв.; юси великі (**Ѧ, Ѧ**) відсутні, йотований **У** передається буквою **Ю**: *шодова* 1, *оуготоваѡци* 1 зв. Особливого значення для датування даного манускрипту мають вживання редукованих **Ѣ, Ъ**, за якими, а також за іншими графіко-орфографічними особливостями нами було подано більш раннє датування (можливо, рукопис ще давніший), ніж указано в СК XI–XIII 1984. Букви **Ѣ** та **Ъ** пишуться за старо-

слов'янською орфографією і, як зауважував В.М. Щепкін, чим давніший рукопис – тим частіше, хоча порушення цієї орфографії зустрічається вже в давніх руських рукописах XI ст.²² І як наголошує Т.Л. Миронова, такі пам'ятки, як Чудовський Псалтир, Житіє Кіндрата, Пандекти Антіоха, Синайський Патерик, хоча й мають послідовні давньоруські корекції окремих ланок старослов'янської орфографії: **Ж**, **ЇЖ** > **Ю**, **А** > **Ѧ**, але їхня графіко-орфографічна система за багатьма іншими ознаками безпосередньо виявляє спорідненість зі своїми старослов'янськими оригіналами²³. Але повернемося до вживання **Ѣ**, **Ѧ** в київському уривкові Стихираря мінейного нотованого. Так, наявна як присутність букв **Ѣ** і **Ѧ** на позначення слабких редукованих у кореневих складах, що значно домінує, так і відсутність: *много* 2 зв., *что* 1 зв., *цесарьствиѣ* 2, *отца* 2, *створено* 1, *твоѣ* 2, послідовно вживаються в кінці рядка – *исплѣ/нитѣса* 1, *на прѣ/вѣмь* 1; вживання **ѢЛ** в сильній позиції перед складом із голосним повного творення: *плѣти* 1 зв., *плѣтию* 2; написання із давніми сполученнями **ѢР**, **ѦР** між приголосними: *скѣрѣ* 1 зв., *вѣртѣ* 1 зв., трапилося й вживання **ѦРѢ** між приголосними на місці давньої сполуки **ѦР**: *не трѣплю* 1 зв.; закінчення **-ОМѢ**, **-СМѢ**: *чловѣкомѣ* 1, *языкомѣ* 1 зв.; не помічено перехід редукованих **Ѣ**, **Ѧ** у голосні повного творення **О**, **Е**: *оумѣмь* 1 зв., *вѣплѣцьса* 2, *величѣство* 1 зв., *мѣньши* 1 зв.; букви **Ѣ** і **Ѧ** традиційно вживаються в кінці слів як ознакаїзнього закінчення при тодішньому нероздільному письмі: *дадимѣ* 1 зв., *доушамѣ* 2, *глаголетѣ* 1 зв., *славитѣ* 2. Наявні написання з буквою **Ѣ** на місці етимологічного **Е** у позиції перед складом із слабким **Ѣ**: *на прѣвѣмь* 1, *тѣмь* 1, які не були характерними для давньоукраїнських кодексів до середини XII ст. Ми схилиємося, за графіко-орфографічними особливостями письма, до більш раннього датування – середина – третя чверть XII ст. (можливо, ще й раніше).

Знамена та їхні накреслення відповідають в уривках Стихираря мінейного особливостям знаменної нотації XII ст., які в ньому чітко проставлені над кожним складом тексту. Письму знамен як цього часу, так і періоду XII–XIV ст. властива уставність, квадратність. Знамена однакові, середні за величиною, з рівномірними проміжками й легким нахилом управо, довжина вертикальних та горизонтальних ліній приблизно однакова²⁴. Аналіз системи знаків знаменної нотації уривків був свого часу проведений Л.П. Корній, якою подано перелік простих загальноживаних знамен та комбінацій, що зустрічаються в тексті. При цьому вченою відмічена також наявність

й складніших поспівкових структур: у кадансах славника на «Господи воззвах» Різду Христовому «повторюється поспівка кулізма середня (= ∪ = \ =); у кадансах четвертої і п'ятої стихир повторюється група знамен, що озвучує два слова «помилуй нас», засвідчуючи повторюваність поспівки. Хоча переважаючими в цих творах були невматичний та силабічний типи мелодики, про що свідчать використані знаки (часто вживається речитативний знак стопиця), проте наявні й розспівні фрагменти; на це вказують фітні накреслення (фіта з оточуючими знаменами), які простежуються в чотирьох стихирах. Здебільшого фітні розводи завершуються знаком фіти та статії світлої. У фітних розводах наявні знаки зі змецею та без неї»²⁵. Підсумовуючи сказане, Л.П. Корній робить висновок, що навіть цей уривок з двох аркушів може дати уявлення про особливості доволі розвиненої знаменної системи, що використовувалася в XII ст.²⁶

Уривок Стихирара мінейного не увійшов до хронологічного каталогу «Слов'янські рукописи XI–XIV ст. у фондах відділу рукописів Центральної Наукової бібліотеки Академії наук Української РСР (Огляд, опис, публікації)» / Склав М.В. Геппенер за участю М.П. Візира та Й.В. Шубинського (К., 1969), оскільки був виявлений пізніше. Він був уведений до наукового обігу в 1981 р. М.П. Візиром²⁷, ним же був поданий короткий опис уривку до «Сводного каталога славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР: XI–XIII вв.» (М., 1984), до якого його було включено після атрибуції й ототожнення М.Б. Тихомирова²⁸.

Далі подаємо археографічний опис уривків.

СТИХИРАР МІНЕЙНИЙ нотований. Уривки.

Середина – третя чверть XII ст. Ф. 235, № 10.

Основна частина кодексу зберігається в ДІМ, Син. 279 – 168 арк.; уривок – в РДБ, Григ. 47 (М. 1729) – 6 арк.²⁹ Дані уривки є першим та восьмим аркушами 12-го зошита, які його складають разом із уривком із РДБ, Григ. 47 (М. 1729) – арк. 2–7 (про що свідчать палеографічні дані (схожість почерку, розмір стовпця тексту) та аналіз тексту; на всіх аркушах зошита співпадають й конфігурації плям).

Мова. Церковнослов'янська давньоруської редакції.

Формат, розмір. 4°: 245 x 205.

Кількість та стан збереженості аркушів. 2 арк. (подвійний аркуш).

У першому аркуші обрізано верхнє та нижнє поле, в другому –

надрізаний верхній та відірваний нижній правий кут; аркуші в плямах.

Матеріал письма. Пергамен, тонкий.

Організація сторінки. Поле тексту: 185 x 130, рядків 17, в один стовпець.

Оздоблення. Заголовок великими кіноварними буквами; ініціали малі кіноварні із чорнильним контуром.

Письмо. Устав сер. XII ст., маленький, прямий. Нотація знаменна. Почерк один. Чорнило темно-коричневе, кіновар.

Фонетична редакція. Текст істинномовленневий.

Нотація. Знаменна, знаки проставлені над кожним складом тексту; є фітні накреслення в тексті.

Зміст. Арк.1–1 зв. Три тропарі часів царських (у рукописі – «ст(х)ира ѿ(с)наа») у навечір'я Різдва Христового: «Ст(х)ира ѿ(с)наа поємла в наве(ѿ)рни Рожьства Хѿа сътворено Софроніимъ архіап(с)пѣмъ на пѣрвѣмъ ѿ(с)». – «Вифлеѿме оуотовиса благо-екраситеса ѿсли...» (глас 8), «Нынѣ пророцьскоє прорицаниє...» (глас 3), «Сице глаголетъ Йоуифъ...» (глас 8), останній обривається словами: «хоулоу ми принесла іси к томоу не тѣрплю оуже поношении ѿловѣчьскъ ибо ѿгъ иерѣи ѿгъ цѣркъ».

Арк. 2–2 зв. Три стихирни та славник на «Господи воззвах» зі служби Різдва Христового. Перша стихира без початку, текст починається зі слів: «кланающемъса ангѣломъ въспѣвающемъ...».

Старі шифри. ЖКМ Кн. 5048 / Кн. ст. 632, 633.

Історія побутування та надходження. Манускрипт знаходився в Житомирському краєзнавчому музеї, був виявлений завідуючою фондами музею Є.І. Філоненко та ідентифікований під час роботи археографічної експедиції ЦНБ АН УРСР у 1978 р. (гол. М.П. Візир, чл. ком. Л.П. Жуковська). 29 березня 1979 р., згідно з наказом Міністерства культури УРСР від 7 березня, він був переданий за актом у складі інших житомирських уривків на постійне зберігання до відділу рукописів ЦНБ АН УРСР.

Опис. Визирь 1981, 166 (XII ст.); СК XI–XIII 1984, 156–157, № 132 (кін. XII ст.); Ясиновський 1996, 34 (кін. XII ст.); Корній 2005, 11 (XII ст.); Корній 2008, 160 (XII ст. фото арк. 1, 1 зв.); Дубровіна, Гнатенко 2010, 141, 142, 143–144, № 10³⁰.

Отже, уривок зі Стихирара мінейного нотованого XII ст. з фондів Інституту рукопису НБУВ є цінною складовою кодексу, що вміщує взірцеве коло наспівів і є відображенням зрілості церковно-

Стихирар мінейний нотований. Сер. – тр. чв. XII ст.
 ІР НБУВ, ф. 235, № 10, арк. 1

співацької традиції періоду Київської Русі. Рукопис репрезентує найдавніший вид безлінійного знаменного нотопису, що використовувався в богослужбових кириличних співочих рукописах періоду Київської Русі.

Список скорочень книгосховищ

БАН	Бібліотека Академії наук (Росія, м. Санкт-Петербург)
ДІМ	Державний історичний музей (Росія, м. Москва)
НБУВ	Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського (Україна, м. Київ)
РДАДА	Російський державний архів давніх актів (Росія, м. Москва)
РДБ	Російська державна бібліотека; Науково-дослідний відділ рукописів (Росія, м. Москва)
РНБ	Російська національна бібліотека (Росія, м. Санкт-Петербург)
ЦНБ АН	
УРСР	Центральна наукова бібліотека АН УРСР (нині – НБУВ) (Україна, м. Київ)

Список скорочень зібрань, фондів, колекцій рукописів

Григ.	Зібрання В.І. Григоровича (ф. 87) РДБ
М.	Зібрання Музейне РДБ
Син.	Зібрання Синодальне (ф. 80370) ДІМ
Син. тип.	Фонд Бібліотеки Московської Синодальної друкарні (ф. 381) РДАДА
Соф.	Бібліотека Новгородського Софійського собору (ф. 728)

¹ *Сергіна Н.С.* Песнопения русским святым: По материалам рукописной певческой книги XI–XIX вв. «Стихирарь месячный». – СПб., 1994. – С. 11; *Сергіна Н.С.* Основные принципы исторической типологии певческой книги «Стихирарь минейный» с точки зрения развития отечественных праздников (XII–XIX вв.) // Дни славянской письменности и культуры: Всерос. науч. конф: Мат.-лы. Владивосток, 1998–1999. – Ч. 1. – С. 96.

² *Корній Л.* Знаменний спів // Українська музична енциклопедія – К., 2008. – Т. 2. – С. 160.

³ *Заболотная Н.В.* Церковно-певческие рукописи Древней Руси XI–XIV вв.: основные типы книг в историко-функциональном аспекте: Исследование. – М., 2001. – С. 59–60.

- ⁴ *Серезина Н.С.* Песнопения русским святым... – С. 13.
- ⁵ Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР: XI–XIII вв. – М., 1984. – С. 156, № 131. – (Далі – *СК XI–XIII 1984*).
- ⁶ *Серезина Н.С.* Песнопения русским святым... – С. 33; *Заболотная Н.В.* Церковно-певческие рукописи... – С. 60, 61.
- ⁷ *Заболотная Н.В.* Церковно-певческие рукописи... – С. 114–115.
- ⁸ Там же. – С. 135.
- ⁹ *СК XI–XIII 1984*. – № 99; № 100, № 131 (урывки № 130 та № 132).
- ¹⁰ Там же. – № 54, № 101.
- ¹¹ Там же. – № 103 та № 104.
- ¹² Там же. – № 98.
- ¹³ Під таким датуванням подано відомості про манускрипт у роботі: *Дубровіна Л.А., Гнатенко Л.А.* “Колекція уривків” XII–XVI ст. Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (історія, описання, графіко-орфографічний аналіз) // *Рукописна та книжкова спадщина України*. – К., 2010. – Вип. 14. – С. 141, 142, 143–144, № 10.
- ¹⁴ *Петрунь Ф.* Рукописна збірка В.І. Григоровича // *Пр.* Одес. центр. наук. б-ки. – Одеса, 1927. – Т. 1. – С. 158, № 148.
- ¹⁵ *СК XI–XIII 1984*. – С. 155–157, № 130–132.
- ¹⁶ *Тихомиров М.Б.* Каталог русских и славянских пергаменных рукописей XI–XII вв., хранящихся в отделе рукописей Гос. б-ки СССР им. В.И. Ленина, ч. II (XII в.) // *Зап. ОР ГБЛ*. – М., 1965–1972. – 1965. – Вып. 27. – С. 99–101, 126–129; 1968. – Ч.3 (XII и кон. XII – нач. XIII в.). – Вып. 30. – С. 109–110; 1972. – Ч. 4 (дополнения). – Вып. 33. – С. 214.
- ¹⁷ *Малыгина М.А.* Минейный Стихирарь в древнерусских списках XII века // IX Науч. конф. молодых ученых «Вопросы славяно-русского рукописного наследия». К 75-летию Отдела древнерус. лит. 29 сент. – 2 нояб. 2008 г. Санкт-Петербург. Тезисы. – Интернет-портал Отдела древнерусской литературы Института русской литературы (Пушкинского Дома) РАН - <http://odrl.pushkinskiydom.ru/Default.aspx?tabid=7852>
- ¹⁸ *Корній Л.* Проблеми джерелознавства української музичної культури (безлінійні нотовані рукописи сакральної монодії XI–XVI ст.) // *Студії мистецтвознавчі: театр, музика, кіно*. – К., 2005. – № 6. – С. 11.
- ¹⁹ *Гарднер И.А.* Богослужбное пение русской православной церкви. – М., 2004. – Т. 1.
- ²⁰ *Металлов В.* Богослужбное пение русской церкви в период домонгольский, по историческим, археологическим и палеографическим данным. – Ч. I и II, с прилож. 12 табл. (Facsimile) снимков с рукописей X–XI–XII вв. // *Зап. Императ. Моск. археол. ин-та им. Императора Николая II*. – М., 1912. – Т. 26. – С. 191–196.
- ²¹ Палеографические снимки с греческих и славянских рукописей Московской Синодальной Библиотеки, VI–XVII века / Издал Савва,

епископ Можайский. – М., 1863. – С. 24, табл. 22 (1152 р.); *СК XI–XIII 1984*. – С. 131, № 100 (XII ст.).

²² *Щеткин В.Н.* Русская палеография. – М., 1967. – С. 118.

²³ *Миронова Т.Л.* Хронология старославянских и древнерусских рукописных книг X–XI ст. – М., 2001; *Миронова Т.Л.* Как формировалась древнерусская орфография: социолингвистическая реконструкция книгописания конца XI века // *Древняя Русь: вопросы медиевистики*. – М., 2003. – № 1 (11). – С. 48.

²⁴ *Клименко Е.С.* Основні принципи опису музичної знаменної рукописної книги кириличного письма XII – початку XX ст. (за матеріалами Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського) // *Рукописна та книжкова спадщина України*. – К., 2005. – Вип. 10. – С. 297.

²⁵ *Корній Л.* Проблеми джерелознавства української музичної культури... – С. 11.

²⁶ Там само.

²⁷ *Визирь Н.П.* Описание рукописей в Центральной Научной библиотеке Академии наук УССР // *Проблемы научного описания рукописей и факсимильного издания памятников письменности : Материалы Всесоюз. конф. : Сб. статей*. – Л., 1981. – С. 166.

²⁸ *СК XI–XIII 1984*. – С. 156–157, № 132.

²⁹ *СК XI–XIII 1984*. – С. 155–156, № 130, № 13.

³⁰ *Визирь Н.П.* Описание рукописей в Центральной Научной библиотеке Академии наук УССР; *Ясиновський Ю.* Кулізм'яні нотовані пам'ятки княжої доби // *Зап. Наук. т-ва імені Шевченка*. – Л., 1996 – Т. 232: *Праці Музикознавчої комісії*; *Корній Л.* Проблеми джерелознавства української музичної культури...; *Корній Л.* Знаменний спів; *Дубровіна Л.А., Гнатенко Л.А.* «Колекція уривків» XII–XVI ст. Інституту рукопису...

Summary

In the article an archaeological and palaeographical research and description of an old cyrillic notated manuscript fragment of Institute of Manuscript of VNLU (f. 235, № 10) is offered. The fragment is a valuable part of the notated code of Stychyrrar minejny that dates from XII century (SHM, Sin. 279; RSL, Grig. 47). The manuscript under investigation represents the oldest type of non-staff notation that was used in liturgical cyrillic singing books of the period of Kyivan Rus.

Key-words Stychyrrar minejny of XII century, code, fragment, stychyra, «znamenna» notation, uncial, graphic and orthographic peculiarities.